

Bli glad i naturen

Det er viktig i Turistforeningens arbeid å få folk til å bli glad i naturen. Man må oppleve naturen for å forstå hvor mektig, men samtidig hvor sårbar den er. Naturen skal brukes — ikke forbrukes.

Jeg har prøvd i denne artikkelen å fjerne en del myter rundt turistforeningens fellesturer. En myte vil jeg ikke fjerne:

Mennesker i fjellet er hyggelige mennesker!

Bli hyggelig du også — bli med på FELLESTUR.

Omstridt tamreindrift

Av ODDVAR VALSTAD

Turistene kom til Trollheimen for 100 år siden. Det samme gjorde også forfedrene til samene som idag driver med tamrein i området, familiene Kant og Renander. Fotturismen og reindriftnæringen har utviklet seg side om side i fredelig sameksistens i disse årene. Reinsflokken har vært populære innslag for fjellvandrene i denne storslagne og særegne fjellheimen. Men slett ikke alle har sett med like blide øyne på tamreinen.

Allerede fra første stund oppsto det et motsetningsforhold mellom enkelte grunneiere og samene. Det har til tider hersket rene krigsstemningen. Bøndene har gang på gang krevd «inntrengerne» og deres hjord fjernet. Resultatet av denne 100 år lange konflikten er at myndighetene nå krever eksproprietert tamreinbeite av grunneiere som ikke er villige til å inngå frivillige beiteavtaler.

Det vil ennå ta år før denne ekspropriasjonssaken er ute av verden. Den er komplisert og følelsesladet — den første i sitt slag i norsk rettshistorie.

Hvorom allting er. Fotturistene i Trollheimen vil, hvis lykken står dem bi, fortsatt kunne nyte synet av tamrein. Både enkeltvis og i større og mindre flokker. I første omgang fra kalvingstiden i midten av mai og til oppunder jul. Vinters tid har samene av hensyn til mangel på tilstrekkelig vinterbeite i Trollheimen forpliktet seg til å la reinen gå i Igelfjell/Grefstadfjellområdet.

Skriftlige kilder forteller at det var samer i Trollheimen allerede på 1600-tallet. I 1685 foretok den dansk-norske kongen, Christian V, en reise i Norge. Av den offisielle reisebeskrivelsen fremgår det at han under oppholdet i Oppdal møtte et eldre samepar ”med et Rensdyr som de medførte til at sælge om Morgen”.

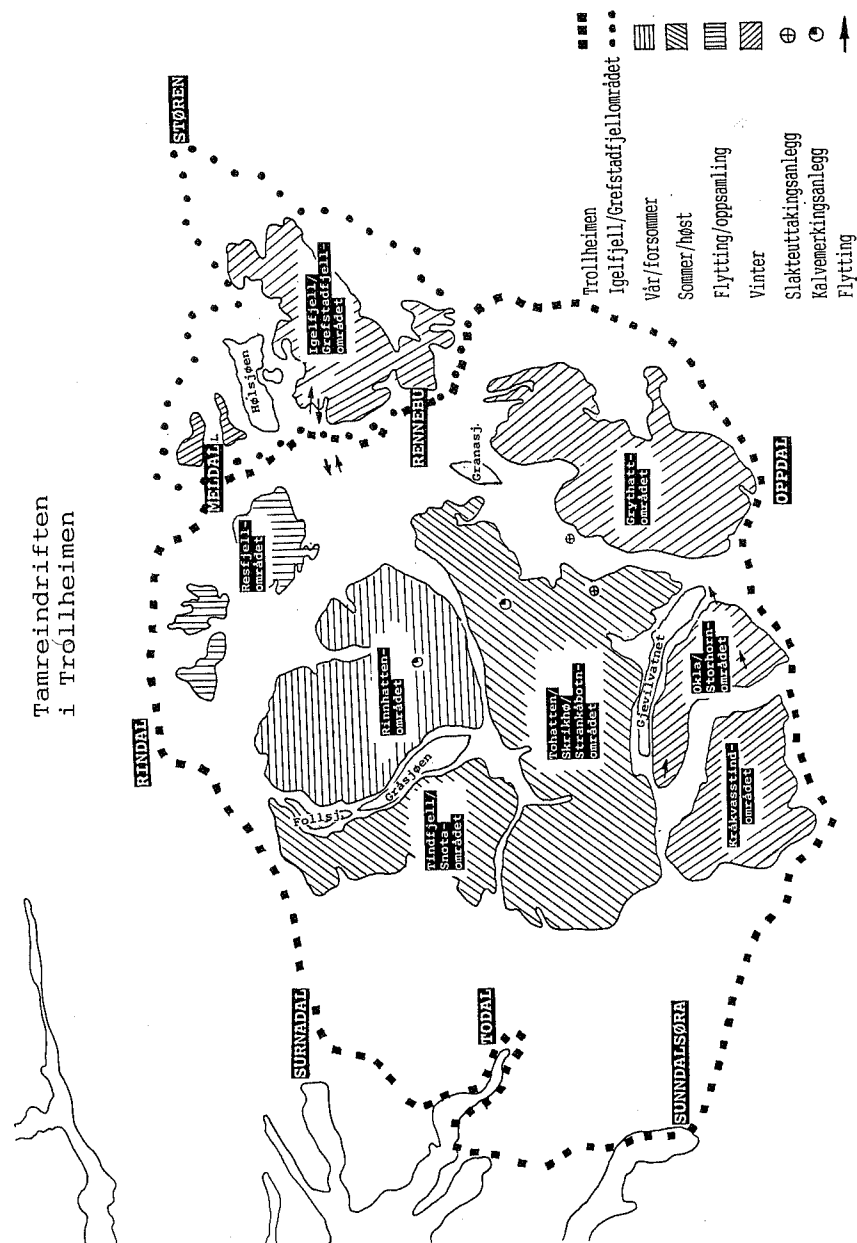
Året etterpå forteller Niels Find i en vitneforklaring på tinget på Ranum i Oppdal at han og hans familie hadde kommet til Trollheimen for ett år siden. De bodde i telt og hytter oppe i fjellet. Deres beskjeftigelse besto i å berede skinn og lage skinnfeller til godtfolk.

På 1700-tallet fikk Povel Resen i oppdrag av kongen å undersøke de kirkelige og politiske forhold i Finnmark. I innberetningen, datert

Enkelte mente det var ”hvercken Synd eller fare ved at bedrage disse i Fieldene boende Lapper deris godtz og Reinsdyr fra”. Folk fra bygda dro derfor til fjells og stjal det de kom over av sølvpenger og klær. De mislyktes i forsøket på å få tak i reinsflokken. Etter beskrivelsen å dømme utspant dette dramaet seg i Finnpiggan, nordvest for Oppdal sentrum. Samene flyttet etter dette ut av området.

Ole Nilsen Kant og hustru Anna Jerimina Nilsson kom til Trollheimen med en større reinsflokk fra Røros allerede i 1874. Første boplass var en gamme som ble reist i Minilldalen, nordøst for Blåhø. Ufred med bøndene og de kongelige resolusjoner av 1899-1902, som forbød tamreindrift i store deler av Trollheimen, førte til at de ga opp tamreindriften. De solgte hele flokken til oppdalingene og kjøpte med årene fjelleiendommen Gravura i Meldal på ca 2000 dekar.

Reindriftsamen Lars Johnsen, født i Tärna i Sverige i 1867, og hustru Sigrid flyttet med sin reinhjord til Trollheimen i 1880. Johnsen var sønn av en av landets rikeste reindriftsamer i forrige århundre, Jon Tomassen. Også de ble skremt av de kongelige resolusjoner. De

Plan over bruken av Trollheimen som tamreinområde. De enkelte områdene er skravert på ulik måte for å vise til hvilken årstid reinen beiter i området.

ga opp egen reindrift, og tok istedet arbeid for tamreinlag sør i landet. Etter endel flakking slo de seg ned i Setesdal. I 1913/14 satte de kursen nordover igjen, med en flokk på 370 dyr. Denne solgte de underveis til et tamreinslag. I Hattfjelldal og Børgefjell gikk de til innkjøp av et halvt tusen dyr, som de flyttet over til Trollheimen senhøstes 1914.

Sigrid Johnsen, kalt Trollheimens dronning, var en aktverdig samekvinne, som ingen klarte å vippe av pinnen. Hun drev systematisk reindrift. Kjøpte nye dyr i stor skala, føret dem opp og solgte avlsdyr. Hun ble grunnrik, og kjøpte etter hvert opp store eiendommer i Trollheimen. Disse ble senere overdratt til hennes nevø og senere fostersønn, Anders Fjeldner Renander. Anders og Brita fikk tre barn. Det er deres to sønner, Annar og Sigvard Renander, som i dag ivaretar familiens reindriftstradisjoner.

Årsaken til de kongelige resolusjoner som satte forbud mot tamreindrift i store deler av Trollheimen, var at bøndene så på reindriften som en konkurrerende næring. De klaget over at reinen gjorde stor skade både på setre, havneganger og mosetak. Reduserte muligheter for villreinjekt ble også trukket inn etter hvert.

Fra flere kommuner ble det reist krav om å få fjernet både samer og tamrein fra denne fjellheimen. Bøndene hevdet at de ikke hadde mer beite enn at de trengte det for sitt bufe.

I 1897 kom den såkalte "Tillegglappeloven". Den ga hjemmel for innføring av generelt forbud mot reindrift. Det resulterte i forbud i følgende kommuner i Trollheimen: Sunndal, Surnadal, Stangvik, Rindal, Rennebu og Oppdal. Derimot ikke i Meldal, hvor de fleste samer hadde sitt tilhold.

På den måte oppsto det både en rettslig konflikt og en interessekonflikt. Reindriften ble juridisk sett ulovlig, og var det inntil de kongelige resolusjoner ble opphevet i forbindelse med at storting og regjering vedtok en særlov for Trollheimen i 1986. Den gir samefamiliene Kant og Renander rett til å utøve sin næring. De grunneiere som ikke frivillig inngår beiteavtaler blir det ekspropriert beite fra.

De samene som i dag driver med tamrein i Trollheimen, har alltid følt seg urettferdig behandlet av storsamfunnet. Til tross for de mange anmeldelser, rettssaker og bøtleggelser har de aldri betraktet seg som kriminelle. De har utnyttet en naturressurs uten at det har

Et kjent syn for fjellvandreren. En tamreinflokk på snø om sommeren. Dette bildet er tatt nordvest for Storbekkhøa i 1200-1300 meters høyde.

ODDVAR VALSTAD

gått på bekostning av andre. Tvert imot har de skapt verdier, næringsrik mat for landets befolkning. Og de har alltid sagt seg villig til å erstatte påvist skade på annenmanns eiendom slik praksis er også i såkalte reinbeitedistrikt. Som f.eks. i Essand, Riast-Hylling, Femund og Elgå i Røros og omegn.

De mener å ha oppfylt sine plikter. De har sine rettigheter som enhver annen norsk statsborger. Retten til å eksistere må gå foran lover som ble vedtatt uten at samene en eneste gang fikk være med å påvirke. Slik samene ser det, var det egentlig bøndene som trengte seg inn på gamle samiske bruksområder. Loven virket diskriminerende. Den ble vedtatt ut fra sterke egeninteresser og uten hensyn til at også andre utnyttet området. Selv har samene i alle disse dramatiske årene fått inntrykk av at et flertall av grunneierne mener at samene har en moralsk rett til å utøve reindriftsnæringen i Trollheimen.

De mest innbitte motstandere av tamreindriften rettet i de første årene skytset først og fremst mot samene fordi de ikke avviklet tamreindriften og overholdt forbudene. Senere ble kritikken rettet

mer og mer mot myndighetene. Tvisten toppet seg på 1960-tallet, da enkelte grunneiere gikk inn for villreinjakt i Trollheimen. For det andre gikk den øvrige rein som befant seg i denne fjellheimen så til de grader på villstyr at den måtte betraktes som villrein.

Landbruksdepartementet signaliserte på et tidspunkt at de ville gi etter for presset fra grunneierne, og antydte frister for en endelig avvikling av tamreindriften. Men ikke minst etter at saken ble tatt opp i en interpellasjonsdebatt i Stortinget tok den en annen vending. Flere politikere fremholdt at det måtte være mulig å komme frem til et kompromiss. Samer og bumenn måtte kunne leve side om side i fredelig sameksistens. Det måtte være plass for både tamrein og bufe. Å åpne for villreinjakt ville ikke komme på tale. Det ville ikke være forenlig med tamreindriften.

Dette fikk begeret til å flyte over for motstanderne. De fant seg ikke i at "lovbryterne" skulle få fordeler og beskyttelse av myndighetene. De deler av den samiske befolkning som har vist respekt for lov og rettigheter, og som trakk seg ut, må føle at de er holdt for narr, ble det hevdet. - En slik opptreden styrker ikke den rettskafne opptreden i befolkningen. Tvert imot styrker dette oppfatningen at "forbrytelser" lønner seg.

I kampens hete er det blitt brukt kraftsalver som maktovergrep, fusk og bondefangeri. Det siste henspeiler på rettsforliket i 1978, der staten forpliktet seg til å sørge for å få avviklet tamreindriften i Trollheimen i tilfelle grunneierne vant søksmålet mot samene. Det gjorde de i både herredsrett, lagmannsrett og høyesterett, om enn på ulike premisser. Likefullt fikk de tredd en særlov ned over hodet på seg, med særfordeler for samene. Denne pillen var hard å svelge, og særloven ble stående sterkt i forgrunnen også under de fjorten dager lange hovedforhandlingene i ekspropriasjonsskjønnet på Oppdal i februar 1989.

Fra eksperthold ble det under skjønnsforhandlingene fremholdt at det ut fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel vil være en fordel at bufe og tamrein får beite side om side i Trollheimen. Vel og merke hvis tamreindriften holdes i kontrollerte former. Spesielt viktig er det at antallet rein ikke overstiger det taket som er satt.

Sommerbeite er det mer enn nok av i Trollheimen. Vinterbeitet er problemet. Rein, sau og storfe har tildels ulike beitevaner med hensyn til beiteplanter og beitesteder. Storfeet sveiper i seg markens

Jan Perry Lund og Aud Renander i samletrøa på Nerskogen.

ODDVAR VALSTAD

grøde med tunga. Rein og sau velger ut og plukker i seg vekstene ved hjelp av den kløyvde overleppa. De gjør et utvalg av beitet.

Som reinen så følger sauens snøsmeltingen og planteveksten slik at de beiter høyere til fjells og i mindre solvendt terreng etter som sommeren skrider frem. Men reinen er mer flakkende. Den holder seg gjerne en etasje over sauene, særlig tidlig om sommeren. Påstanden om at lukt og hår fra rein holder sauene borte fra beitet ble bestemt avvist.

Ved engdyrking i fjellområder med villrein eller tamreindrift er det ikke uvanlig at reinen, særlig bukkene, beiter nygroet på dyrket mark tidlig om våren. På nysådd mark kan beiting, graving og tråkk av reinsdyra i vårløsningen være til stor skade.

Reinbeitene varierer sterkt med årstidene. Om våren, når reinen gjerne er tømt for krefter og reserver, er den hungrig etter å få beite på ung, spirende vegetasjon. Våren er også kalvingstid. Dette gjør at simlene har spesielt behov for god ernæring. Det krever kalvingsplaser med særlige kvaliteter — og ro. De er sky og vare i denne tiden, i motsetning til bukkene. Som ikke går av veien for å oppsøke grønnvegetasjon på dyrket mark.

Om sommeren har reinen en meget variert spiseseddel og velger ut det aller beste. Vegetasjon med rikelig innhold protein. Derfor beiter reinen meget ekstensivt. Det er ofte vanskelig å finne beitespor, selv etter at en større flokk har passert et terreng. Dette i motsetning til sauene, som mere snaugnager der den går. Reinen følger gjerne våren oppover fjelliene. Der finner den spirende planter langt utover sommeren. De såkalte snøleier er meget viktige elementer i sommerbeitet.

Ettersommeren karakteriseres ved at reinen gradvis går over på lavbeiting igjen. Laven er rik på lettfordøyelige karbohydrater og hjelper reinen til å legge på seg den fettreserven som er god å ta med seg ved inngangen til vinteren.

Høsten kan være noe problemfylt. Er det soppår, vil reinen gjerne streife mye på leting etter sopp. Rene delikatessen. På grunn av regn, tåke og uvær trekker den da ofte fra snaufjellet og ned i skogliene. Dette skaper meget vanskelige forhold for den som skal lete og samle rein. Dette er også parringstiden. Da trengs fred, slik at drektighetsresultatet blir best mulig. Parringen foregår fra slutten av september og noen uker fremover.

Vinteren kjennetegnes ved at beitene mer eller mindre er dekket av snø. Det koster derfor reinen ekstra energi å finne føde. Denne består for stor del av bakkelav. I områder nær kysten kan større snømenger og vekslende temperaturer gjøre snølaget så hardt at det blir helt umulig for reinen å slå seg ned til bakken.

Som de fleste dyr har reinen sterke vaner. Den vil gjerne oppsøke de samme årstidsbeiter og kalvingsland år etter år. Dette sparer reinen for unødig energituttak i beitesøket. Brytes dette mønsteret, kan det ta tid før reinen finner seg til rette i et nytt område. Gjeterarbeidet blir mye mer krevende.

I tillegg til pass av reinen slik at den holder seg innenfor gitte grenser, må reiene utføre arbeide for å sikre avkastningen. Dette består i kalvemerking om sommeren. Reindriftsloven gir visse frister for dette arbeidet. Videre må det slaktes. Slaktingen foregår om høsten, gjerne i to omganger. Den første før brunsten. Den andre nærmere jul. Senere kan det bli nødvendig med etterslakting på etterjuls vinteren, dersom en har hatt problemer med høstsamlingene. Ellers streifer reinen etter vinden, slik at det ikke alltid er så lett å forutsi hvor den tar veien.

Utdriving av hjorden fra et område kan også bli mindre effektivt ved uvær. En må nærmest si at det er normalt at det blir gående igjen noen enkelte rein i et området etter utdriving. Slike små grupper av rein kan det være vanskelig å drive ut senere, fordi reinen er langt lettere å håndtere i større flokker enn i små grupper. Her blir hjordinstinktet ikke så sterkt. Enkeltrein er omtrent umulig å drive. Kalvegrupper har også lett for å bli forvirret ved forsøk på samling og driving.

I driftsplanen som er satt opp for Trolleheimen er det satt en øvre grense for antall rein på 1600 dyr i vinterflokk (antallet etter årets slakteuttak). En vil da få en sommerflokk på ca 2670 rein. Vinterbeitet er minimumsfaktoren i Trollheimen. Det har i endel år vært overbelastet. Derfor bør beitepresset være svært moderat i noen år fremover.

Sommerbeitet blir ansett som svært rikelig. Men bl.a. for å unngå at reinen beiter forholdsvis mye på enkelte områder er det i reindriftsplanen trukket inn forholdsvis store barmarkområder for rein i Trollheimen.

Rinnhattenområdet peker seg først og fremst ut som vårbeite, kalvingsområde og forsommerbeite. For den øvrige del av beiteperioden peker Tindfjell/Snotaområdet og Tohatten/Skrikhø/Strankåbotområdet seg tilsvarende ut.

Det antas å være forholdsvis enkelt å holde reinen borte fra Okla-/Storhornetområdet. De nordlige delene av Kråkvassindområdet kan det derimot være vanskelig å holde reinen borte fra. Området øst for Nerskogveien, fra Vognill i Oppdal til Grindal i Rennebu (Grythattenområdet), forutsettes å nyttes som oppsamlingsområde i forbindelse med slakteuttak på Nerskogen. Resfjellområdet blir foreslått benyttet som oppsamlingsområdet/flytteområdet i forbindelse med flytting til og fra vinterbeite.

For å sikre god kalvemerking, som er en forutsetning for en god tamreindrift, vil det bli nødvendig å bygge sikre og gode kalvemerkinganlegg. Området mellom Langvatn og Rinnhatten og mellom Svarthetta og Skrikhø vil være aktuelle steder for slike merkeanlegg.

For å legge forholdene best mulig til rette for en effektiv gjetning av reinen, blir det nødvendig å bygge gjeterhytte ved Tovatna. I vinterbeiteland vil det være hensiktsmessig med gjeterhytte mellom Kråkvatna og Storvatnet.

Kalveproduksjonen er på et avgjørende vis bestemmende for økonomien i reindriften. Slaktestrategien i reinflokken bør derfor ifølge reindriftingsagronomen planlegges med sikte på å fremme en gunstig vekt- og aldersstruktur i hunndyrflokkene, simler og kviger. Antallet bukker vil derfor bli langt lavere i dette moderne driftsopplegg.

Fiske i Trollheimen

Av PER CHRISTIANSEN

Fiske er ikke det en først og fremst forbinder Trollheimen med, men i fjellkulturen bør ørreten og fiskestanga forstøtt ha en naturlig plass. Fiskevatna ligger spredt over hele fjellheimen og lokker med blankt vass-speil og fristende vak. Under overflata leiker sprellsk fjellørret, og langs bredden lurar en og anna håpefull fisker. Men de fleste fjellvandrane går forbi. De vet ikkje nok om vatna, om fiskebestanden eller om det i det heile tatt er lov til å fiske i Trollheimen. Det er det. Og grunneierne ser gjerne at det blir fisket mer. Beskatning må til skal en bra bestand sikres. Hvorfor ikkje bli med på en rask runde i fjellet, fra det ene fiskerike vatnet til det andre — i første omgang utan markkopp og stang. Kanskje kan du få lyst til å supplere med noe fiskeredskap neste gang du drar til fjells?

Vi kan starte i Jøldalen, der vi på vegen fra Jølhaugen snart ser *Jølvatnet* blinke mellom bjørkene. Her har bestanden økt jevnt de siste årene. Størrelsen på fisken har blitt mindre, men den er fortsatt pen, anslagsvis 3-4 på kiloet. Kilofisk høyrer til sjeldenhetene i dag, og det er gått endel år sidan fisk på mellom tre og fire kilo ble tatt. Gyteforholdene er gode i Jølvatnet som har 6-7 store bekker; næringsforholdene er også gunstige. Vatnet krever derfor relativ stor beskatning, og sameielaget i området ser gjerne at fisket utvides. Sjøl driver flere grunneiere garnfiske fra egen båt, og det vurderes å åpne for garnfiske også for «turist-fiskere». Det fiskekortet som selges i dag, både i sesong- og døgnkort, gir anledning til fiske med oter. Jøldalshytta har båttutleie, men vatnet er også ypperlig egnet til sluk- og fluefiske.

Fiskekort kan kjøpes i selvbetjeningskassen på Jølhaugen, hos Nils Flå i Grindal, på Grendal Handel eller på Jøldalshytta.inntektene fra fiskekortsalget brukes til kultivering av andre vatn eller tjønner. For noen år sidan satte sameielaget ut fisk i *Ondustjønn*a øst for Jølvatnet. Bestanden her har blitt bra, og gyteforholdene skal nå forbedres ved endring av innløp og utløp. Ei tjønn i Åsfjellet har også fått utsatt fisk.

Isfisket på Jølvatnet er godt, men drives ikkje i noe stort omfang. Tilsynsmann Toralf Aune på Jøldalshytta minnes godt fangsten han